

Dragana Čolić Biljanovski

POVODOM PEDESET GODINA SAVEZA DRAMSKIH UMETNIKA SRBIJE

*"Glumci! Na posao! Dosta je bilo oklevanja!
Promislite šta vam valja raditi!
Promislite kuda vodi ova vaša učmalost...
Stvarajte zajednicu to vam je jedini spas!"*

*(Dimitrije Nišlić,
upravnik putujućeg pozorišta, 1902)*

Dvadeseti vek, uz svu raznolikost i bogatstvo umetničkih dometa srpskog teatra i njegove konsolidacije na evropskom nivou sredinom XIX veka, počinje i završava se ratovima, burnim smenama kraljevskih dinastija, pustošenjima, nesrećama, koje su mogle biti izbegnute, ekonomskim krizama i, najzad, oslobođenjem od totalitarnih političkih režima. Ako danas, na izmaku XX veka, na trenutak zaplovimo u pozorišnu prošlost našeg teatra, ali sa jednog drugog aspekta, zakonsko-pravnog regulisanja pozorišne umetnosti i prava umetnika, slobodno možemo prirediti sasvim neobičnu, a u skladu sa vremenima u kojim živimo, veoma inspirativnu, poučnu i aktuelnu istoriju srpskog teatra.

Ovoj grupi pripadaju: ugovori i obaveze školskih diletantskih pozorišta,¹ te

1 Nikolić, Milorad, *Pozorišne predstave u Srbiji i Sremskoj Mitrovici od 1840. do 1842*, Zbornik br. 1, MPUS, Beograd, 1962, str. 216: "Za vreme prve vlade kneza Mihajla, 1840. u Kragujevcu, Atanasije Nikolić profesor matematike na Liceju, organizuje diletantsko pozorište koje daje dve predstave vezane za ličnost kneza Mihajla, a jedna od njih *Ženidba cara Dušana*, sačinjena u formi talijanskih opera po drugi put prikazana je 6. decembra 1840, po starom kalendaru u čast knjaževke slave Svetog Nikole. Ona je donela i prihod u korist fundusa školskog. Ovo je bio prvi prihod sa pozorišne kase u Srbiji o čemu svedoči dokument B.N. 1748, "Kvita" od 9. decembra 1840, a istim povodom isplaćen je i honorar Josipu Šlezingeru kapelmajstoru koji za primljeni honorar izdaje Popečiteljstvu potvrdu Br.N. 1751, "Kvitu": "Sverhu deset talira, koje sam ja dolupotpisani iz kase Popečiteljstva Prosvetešenija kao nagradu za trud moj pri sočinjavanju pesma i orkestra za Teater, položeni ispravno i podpuno današnjim danom primijo", od 9. decembra 1840. Ova kvita Josipa Šlezingera je prvi pisani dokument za isplaćeni autorski honorar u pozorišnom životu Srbije.

putujućih pozorišnih družina² i njihova pravila rada,³ ustavi omladinskih pozorišnih društava, memorandumima za osnivanje nacionalnih teatar⁴ i njihova pravila rada, prvi pozorišni zakoni⁵ prateće uredbe, zakonske dopune, nacrti,

- 2 Na primer, poseban kuriozitet predstavlja ugovor o gostovanju Letećeg diletantskog pozorišta iz Novoga Sada i Ilirske čitaonice u Zagrebu. Ugovor je bio na nemačkom jeziku i potpisan je na Petrovaradinu 19. maj 1840. godine; ugovor je pronašao dr Slavko Batušić u Arhivi zagrebačkog HNK u pismima Dimitrija Demetra, i prvi put je prevod ugovora objavio pod naslovom "Bez maske i kostima" u Sceni br. 1, Zagreb, 1950. Potom, originalni tekst na nemačkom nalazi se u knjizi Tomandl, Mihovil, "Srpsko pozorište u Vojvodini", knj. 1, Novi Sad, 1953, str. 100. O ugovoru govori i studija Cindrić, Pavao, "Novosadsko Leteće diletantsko pozorište u Zagrebu (1840- 1842)", Zbornik SNP-a 1861-1961, Novi Sad, str. 136. "Putujuće pozorišne družine u Srba do 1944. godine", Zbornik radova, MPUS, Beograd i Pozorišni muzej Vojvodine, Novi Sad, 1993.
- 3 Kao, na primer, *Novi Ustav, Društva Srpskog Pozorišta, sastavljen od deset tačaka u Somboru 9. avgusta 1850. godine po starom kalendaru. Ili Pravila za družinu niškog pozorišta "Sindelić"*, 16. novembra 1894, u Nišu od 100 paragrafa, koja potpisuje predsednik upravnoga odbora pozorišta "Sindelić" Đorđe Genčić, upravnik grada Niša, potpredsednik Todor Milovanović predsednik opštine Niš, blagajnik Jakov Špicer, kovač, Sekretar Đorđe N. Krstić, blagajnik Monopola soli u Nišu i članovi upravnog odbora: dr Mita Milićević, Vasa Janković, Vlajko Stojanović, Ferdinand Trigale, Hajnrih Fraj, Mihailo Marković, Bogoljub Tirić, Pera Vukićević, Mihajlo Vačić, Vasko Branković, Joca Protić, Đoka Stamenković, Avram Konforti, ili *Pravila o putničkim i mesnim pozorišnim družinama*, PBr.8801, u Beogradu, 31. avgusta 1912. godine, potpisana od ministra Prosvete i crkvenih poslova Lj. Jovanovića, itd.
- 4 Pitanja koja su, između ostalog, obrađivana i u: Đorđević, Jovan, "Dopune i ispravke za "Gradu za istoriju srp.pozorišta", Pozorište, br. 13-43, Novi Sad, 1874. i "Grada za istoriju Srpskog narodnog pozorišta", Pozorište, br.14-28, Novi Sad, 1896. Šumarević, Svetislav, "Pozorište kod Srba", Luča, Beograd, 1939. Tomandl, dr Mihovil, *Srpsko pozorište u Vojvodini I, II, Matica srpska, Novi Sad, 1953, Zbornik priloga istoriji jugoslovenskih pozorišta. SNP, Novi Sad, 1961. Kovaček, dr Božidar, Jovan Đorđević, Matica srpska, Novi Sad, 1964. i "Prepiska između Jovana Đorđevića i Antonija Hadžića 1859-1895"*, SNP, Novi Sad, 1973. Marjanović, dr Petar, *"Umetnički razvoj SNP-a 1861-1868"*, Novi Sad, 1974, itd.
- 5 Na primer, ako govorimo o Narodnom pozorištu u Beogradu, prvi privremeni zakon odobren je 17. oktobra 1868. godine. On stavlja Narodno pozorište pod vrhovnu upravu Ministra prosvete i crkvenih dela određivši za rukovođenje pozorišni odbor od 17-19 članova. Drugi zakon u beogradskom NP-u potvrđen je na skupštini u Kragujevcu 8. oktobra 1870. godine. Pozorište je postalo državna ustanova sa stalnom pomoći države. Ovaj zakon je ujedno i prvi pravni akt koji je regulisao radne odnose umetnika u Srbiji. Godine 1871. na osnovu ovog zakona izrađena su pravila sa ciljem da se radnopravni status umetnika prilagodi sistemu upravljanja u pozorištu. Ali, pravila su davala velika ovlašćenja upravi da za manje i veće prestupe i prekršaje kažnjava glumce otpuštanjem iz službe, novčano, pa čak i zatvorom. Bila su zabranjena javna istupanja umetnika koji su često bili angažovani i za slobodarske ciljeve. Kada je 20. februara 1871. godine upravnik Đorđe Maletić saopštio sadržaj ovih pravila na skupu umetničkog osoblja, izbija štrajk glumaca jedan od prvih u istoriji srpskog pozorišta. Štrajk je izazvao obustavu igranja predstava sve dok pravila nisu povučena. Druga pravila iz 1875. godine su liberalnija iako u osnovi zadržavaju činovnički tretman pozorišnih umetnika. Njih smenjuje uredba iz 1879. godine. Potom, kako piše Milan Groh: "Od godine 1901. do 1911, punih deset godina vodi se diskusija o reformi pozorišnog zakona i o postavljanju na savremenu osnovu celokupne organizacije pozorišta u Beogradu i u zemlji. Prvi pokušaj je Nušićeve pozorišne uprave iz 1901. Pokušaj koji je usvajao birokratski princip godina službe i u njemu se išlo čak do podele glumaca na pet činovničkih klasa. Sistem sličan onom koji je došao za njim, ne mnogo boljem, u kom se glumci razvrstavaju po katego rijama i grupama. Još jedna originalnost toga projekta iz Nušićeve ere ujedinjenje književne i glumačke boemije, bila je učešće glumaca u upravnom savetu, koji je imao da zameni književno umetnički odbor. Drugi pokušaj zakonske reforme je iz 1902. iz vremena uprave Dokić-Odavićeve. U duhu savremeniji, on je ostao na po puta. Godine 1909, po predlogu upravnika Milana Grola, ministar Ljuba Stojanović naimenovao je jednu komisiju pod pretsedništvom Andre Nikolića. Taj treći projekat ozakonjen je godine 1911 i istovremeno dopunjen i razvijen uredbom. On ukida književno umetnički odbor, utvrđuje autonomni karakter ustanove, daje slobodnu inicijativu, punu odgovornost upravniku, neograničenu skal u nagrađivanju umetnicima, bez ograde godina službe i titula. On zatim zajemčuje penzije glumcima i njihovim porodicama. Ugovornim odnosom između glumaca i uprave i sistemom honorara od predstava – povrh osnovnih plata – pozorište se obezbeđuje od birokratiranja, od umrtvljenih živih sila bez kojih pozorištu nema života ni sa kojom državnom subvencijom. U vremenu ovih reformi došle su glumačka škola i savremena režija..." *Iz pozorišta predrame Srbije*, SKZ, Beograd, 1952, str.47.

koncepti i projekti pozorišnih zakona u dugom periodu tokom XIX veka do početka Drugog svetskog rata. Posebno na to ukazuje sačuvana grada fonda Narodnog pozorišta u Arhivu Srbije o kojoj kazuje Ljubodrag Popović, jer prema odredbama pozorišnih zakona i uredbi angažman pozorišnih članova se kretao sledećim putem: privremeni, od njih u redovne, a od redovnih pak u stalne. Pored rada na matičnoj sceni gostovalo se i na drugim pozornicama: "A kao što je Narodno pozorište preko svojih glumaca i glumica bilo gost, tako je i ono bilo ljubazan domaćin, ugovaralo i prihvatilo gostovanje umetnika i trupa, sa raznih strana Evrope. Članovi ovog pozorišta su počeli, u ranim godinama postojanja njegovog, da se usavršavaju u svojoj profesiji, glumi. Još šezdesetih godina to se započelo u kratkom vremenskom trajanju, u glumačkoj školi. Po njenom brzom ukidanju do 1909. godine glumci su odlazili, kako se to onda govorilo, na stranu, da se na studijama u Rusiji, Češkoj, Nemačkoj, Francuskoj upoznaju sa glumačkim veštinama."⁶ Zato, specifično poglavlje u ovom smislu predstavljaju zakonske uredbе i pravila rada glumačkih škola i udruženja što je poseban istraživački poduhvat.⁷

Po uzoru na evropsko pozorište, a pre svega na bečki Burgteatr (1776) osnovana su i organizovana nacionalna pozorišta na bivšim jugoslovenskim prostorima. "Postavljajući temelje austrijskom nacionalnom pozorištu kao prvom pozorištu takve vrste u ovom delu Evrope, Josif II je imao nameru da ovo bude rasadnik prosvete i kulture, obrazovanja i nacionalne svesti, naravno austrijsko-nemačke, ali da bude uzorno pozorište (Mustertheater) koje će određivati osnovne pravce pozorišne umetnosti u Monarhiji."⁸ Ovakav model

6 125 godina Narodnog pozorišta u Beogradu, Zbornik radova, SANU, Beograd, 1997, str. 583.

7 Prikupljanje građe je u toku, a što se detaljnijih podataka tiče – kada je u pitanju zakonsko pravno regulisanje pozorišne umetnosti iz brojne literature – zbog ograničenog prostora, tek u naznakama navodimo sledeće: *Ukaz o Zakonu o Narodnom pozorištu (sa tekstom zakona) iz 1868. godine, službeno izdanje Kneževine Srbije, Beograd, 1868. Ukaz o Zakonu o Narodnom pozorištu iz 1870, službeno izdanje Kneževine Srbije, Beograd, 1870. Ukaz o Uredbi o NP iz 1879, izdanje Kneževine Srbije, Beograd, 1879. Pozorišni Zakon, izdanje Kraljevskog Srpskog Narodnog pozorišta, Beograd, 1900. Ukaz o Zakonu o NP iz 1911, sa tekstom Zakona iz 1911, službeno izdanje Kraljevine Srbije, Beograd, 1911. Ukaz o Uredbi o NP, sa pismom Jaše Prodanovića, ministra prosvete Upravi NP-a iz 1911. (U Kraljevini SHS akt je pretrpeo izmene i dopune 8. marta 1922. i 25. jula 1925), službeno izdanje Kraljevine Srbije, Beograd, 1911. Maletić, Đorđe, *Grada za istoriju Srpskog pozorišta u Beogradu*, Beograd, 1884. Čekić, Milutin, "Reforma pozornice", *Nedeljni pregled*, 24-30, 1908. Čekić, Milutin, "Pozorišno pitanje", *Pregled*, 4, 1909. Grol, Milan, "Glumačka škola", SKG, XXIII, 1909. Grol, Milan, *Zakon i Uredba o NP, SKG, XI, VII, 1911. Pravitnik o osnivanju i rad Glumačke škole NP-a u Beogradu*, Beograd, 1934. *Zbornik I*, MPUS, Beograd, 1962. *Zbornik Branislav Nušić 1864-1964*, MPUS, Beograd, 1964. Kovijanić, Gavriilo, *Arhivska grada o Narodnom pozorištu u Beogradu 1835-1914*, Arhiv Srbije, Beograd, 1971. *Memorandum Jovana Đorđevića knezu Mihailu u stvari Narodnog pozorišta u Beogradu*. (Studija Siniše Janića, "Organizovanje Narodnog pozorišta u Beogradu", 1969. Godišnjak grada Beograda XVIII, Beograd, 1971.). Radovanović, Aleksandar, *Pregled istorije narodnog pozorišta u Beogradu 1868-1993*, NP Beograd, 1994. Popović, Ljubodrag, "Narodno pozorište u dokumentima Arhiva Srbije", Zbornik radova "125 godina NP-a u Beogradu", SANU, Beograd, 1997. Čolić- Biljanovski, Dragana, *Branislav Đ. Nušić kao organizator pozorišne delatnosti*, doktorska disertacija, FDU, 2000, itd.*

8 Ujes, Alojz, "O nekim karakteristikama starijeg perioda pozorišne kulture grada Vršca do 1918. godine", Narodno pozorište "Sterija" Vršac (1945-1975). Sterijino pozorje, Novi Sad-NP "Sterija", Vršac, 1980, str. 198.

teatra i prateća zakonska regulativa, dugo će dominirati našim prostorima a odnosiće se i na repertoarsku orijentaciju, stil glume, režiju, način rada na predstavi, unutrašnju organizaciju rada i finansiranje u skoro svim nacionalnim teatrima nastalim u ovom periodu. Svako pozorište, a prvenstveno za nas važno Srpsko narodno pozorište u Novom Sadu (1861)⁹, te Kraljevsko Narodno pozorište u Beogradu (1868), kao i druga (Slovensko narodno gledalište u Ljubljani ili Zemaljsko hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu¹⁰, itd.), preuzelo bi bar jedan segment iz tradicije evropskog modela, gde ništa nije prepušteno slučaju i koji je, snagom svojih zakona i pravila, postao značajan organizacioni temelj istoriji, teoriji, pravnoj regulativi i načinima udruživanja umetnika. A naši glumci, u prošlosti, nekoliko puta pokretali su rešavanje staleških i egzistencijalnih pitanja, uz podršku i zaštitu države.

Na prelazu iz XIX u XX vek štampa beleži glumačke težnje da se osnuju: Glumačka zajednica, Udruženje srpskih glumaca, Savez srpskih pozorišnih družina, Glumački savez, a u svemu tome najveći interes je bio, pre svega, za materijalno i zakonski nezbrinute putujuće glumce. Već krajem 1896. godine, pančevački list "Vesnik" obaveštava o osnivanju Zajednice pozorišta putujućih, potom, beogradski "Trgovinski glasnik" predlaže da Srpsko narodno pozorište u Novom Sadu i Narodno pozorište u Beogradu preuzmu brigu o putujućim pozorištima i njihovim članovima.¹¹ Naredne, 1897. godine, beogradski glumci raspravljaju o potrebi staleškog udruženja, ali osim dobre volje nije se dalje odmaklo. Sledeći korak je bio 1898. godine prilikom gostovanja niškog pozor-

9 Po Geteu su rađeni i naši prvi glumački udžbenici. Perišić, dr Dragoslav, "Gete i srpsko pozorište 1883-1932", Zbornik SNP-a 1861-1961, Novi Sad, 1961; na strani 248, piše: "Još 1848. godine objavio je jedan anonimni prevodilac u "Prosvetnim novinama" u Beogradu, verovatno sam urednik lista, *Pravila za pozorišnike*, rađena po Geteu". Dok, Upravljajući odbor srbsko-narodnog pozorišta će 17. marta 1863. doneti stroga "Pravila za dužinu Srbsko-narodnog pozorišta u 174 paragrafa, a štampana su u Novom Sadu u episkopskoj pečatnji, 1863. Ova pravila su bila na snazi do 26. marta 1886. po starom kalendaru, kada su izdata nova pravila, a treća, savremenija su doneta 29. decembra 1907, po starom, odnosno 11. januara 1908. po novom kalendaru i potpisana su od strane Antonija Hadžića i Save Petrovića. Ona su se temeljila na tradiciji nemačkog teatra, na poznatim Geteovim *Pravilima za glumce (Regein für Schauspieler)* i njih je Aleksa A. Popović iz Rume preveo u 90 paragrafa, 1862. i podneo Artističkom odboru na pregled i upotrebu. Ona govore o glumačkoj umetnosti, o vladanju na pozornici i u običnom životu itd., i bila su prvi udžbenik za glumce na srpskom jeziku. O Geteovim *Pravilima* podatke nalazimo kod dr Mihovila Tomandla: *Srpsko pozorište u Vojvodini I*, str. 158. Takođe, citirajući dr Tomandla spominje ih i dr Petar Marjanović: *Umetnički razvoj SNP-a 1861-1868*. Novi Sad, 1974. str. 170. Zanimljiva je opaska dr Marjanovića o Popovićevom prevodu Geteovih *Pravila*: "Ovaj dokument se čuvao u Istorijskom arhivu Vojvodine, u Sremskim Karlovcima. Međutim, izgleda da je nestao, jer smo mogli dobiti na uvid samo propratno pismo A. A. Popovića (DSNP, 120. P, 1862), kojim obaveštava Jovana Đorđevića da mu šalje pomenuta "Pozorišna pravila". Ovo pismo datirano je 8/20. maja 1862, a ne aprila kako navodi dr Mihovil Tomandl... str. 158".

10 Spomenimo i *Pravilnik za članove Kr. Zemaljskog hrvatskog kazališta u Zagrebu*, 2. aprila 1915. odobrena od zemaljske vlade, a potom *Naredbu pokrajinskog namjesnika za Hrvatsku i Slavoniju*, od 9. svibnja (maja) 1922. broj 22.415 iz 1920. kojom se na osnovu rešenja ministarskog saveta od 1. septembra 1919, br. 13.787 o proglašenju kazališta u Zagrebu državnim Narodnim kazalištem, određuje preinaka, upotpunjenje *Pravilnika* iz 1915, te stavlja izvan snage banska naredba od 17. februara 1920. br. 27.194 i 1919. o Narodnom Kazalištu u Zagrebu koju potpisuje Pokrajinski namjesnik za Hrvatsku i Slavoniju Juraj Demertić, itd.

11 Stojković, Borivoje S., *Istorija srpskog pozorišta od srednjeg veka do modernog doba (drama i opera)*, MPUS, Beograd, 1979, str. 931.

rišta "Sindelić" u Beogradu na sastanku sa članovima Narodnog pozorišta. Beogradski "Mali dnevnik" septembra 1900. godine donosi u nekoliko brojeva članke pod naslovom "Savez pozorišnih društava" u kojima se analizuje neuspeo rad putujućih društava, njihove uprave, glumački kadar te predlaže staleško organizovanje. Kao upravnik Narodnog pozorišta, Branislav Đ. Nušić, 1. oktobra 1901. ministru prosvete i crkvenih poslova predlaže da se ukinu putujuća pozorišta u Srbiji, jer su "sastavljena iz najgorih elemenata, iz proletera koji su napustili sve časne puteve u životu i ženskinja kojima je pored parčeta hleba potreban i zaklon od vlasti". Nušić smatra da takva društva "šire nemoral u narodu; postaju od vlasti zaklonjena pribežišta svega što je nečasno, ubijaju u narodu ugled pozorišta i pozorišne umetnosti".¹² Naravno, Nušićev predlog¹³ nije prihvaćen, ali time nisu bili rešeni problemi.

Upravnik putujućeg pozorišta Dimitrije Nišlić, piše o staleškim pitanjima i predlaže: "Nas nimalo ne brinu što su se amali počeli udruživati, što odžačari imaju svoje udruženje, što je čak i ciganska omladina počela da se brine o svom staležu... glumcima je sve potaman. Za njih je nepotrebna zajednica, njima nije stalo do udruživanja... Glumci! Na posao! Dosta je bilo oklevanja! Promislite šta vam valja raditi! Promislite kuda vodi ova vaša učmalost... Stvarajte zajednicu, to vam je jedini spas!" Takođe, o tome svedoči i brošura Dimitrija Nišlića *O glumačkom savezu*¹⁴ iz 1902. godine, u kojoj se autor zalaže za poboljšanje položaja preko trista članova putujućih družina. Milan Grol, u prikazu dela, pridružuje se tom apelu smatrajući da je uloga "putujućih družina odista korisna", a njihovi članovi "svakako dostojni interesovanja", te da bi "vredelo ovu stvar ozbiljno uzeti i videti šta može da se učini".¹⁵ Nišlić će u Nišu 1904, člancima u listu "Pozorište", nastaviti borbu za staleška prava neobezbeđenih glumaca. Takođe i glumac u putujućim pozorištima Petar Krs-tonošić (1887-1900) u knjizi *Prosvetni nadničari, crte iz života "letećih" pozorišnih društava*, koja je objavljena u Novom Sadu 1907. godine, iznosi svoja sećanja na kolege zalažući se za poboljšanje njihovog društvenog statusa. Ali, stav o putujućim pozorištima izriče 1905. godine i Dragomir Janković, takođe upravnik Narodnog pozorišta, u raspravi o ulozi putujućih pozorišta kod drugih evropskih naroda.¹⁶

Klub članova Srpskog Kraljevskog Narodnog pozorišta čiji je predsednik bio Milorad Gavrilović, znameniti srpski glumac, osnovan je 14. januara 1906.

12 Arhiv Srbije, P. br.11939, 1. oktobar 1901.

13 Videti: Čolić-Biljanovski, dr Dragana, *Branislav Đ. Nušić kao organizator pozorišne delatosti*, doktorska disertacija, FDU, 2000.

14 Nišlić, Dimitrije St., *O glumačkom savezu*, Kragujevac, 8, str. 5.

15 Grol, M., *Beleška*, Srpski književni glasnik, 1902, knj. 6, br. 3, str. 874.

16 Janković, D., "Naša putnička pozorišna društva", Srpski književni glasnik, 1905, sv. 12.

godine. Ovom prilikom Gavrilović piše u "Novom listu" o razlozima osnivanja kluba "u cilju podizanja dramske umetnosti i glumačkog staleža, međusobnog savetovanja, kao i uzajamnog pomaganja i zaštićivanja."¹⁷ Klub omogućava glumcima prvi put smelost u formulisanju zahteva te preko uprave beogradskog Narodnog pozorišta traži da svi glumci dobijaju penziju iz državne blagajne i da se tako osiguraju udovice i siročad. Osim Milorada Gavrilovića, kao predsednika, upravu kluba činili su: Ljubomir Stanojević, zamenik predsednika, inače dramski glumac i unuk znamenitog dramatičara Matije Bana čije će tantijeme od svih komada ustupiti Klubu; blagajnik je bio Dragutin Jovanović, a sekretar Aleksandar Milojević. Među članovima uprave kluba bili su: Čiča Ilija Stanojević, Sava Todorović, Svetislav Dinulović, Radovan Pavlović, Milorad Petrović, Bogoboj Rucović, Jevrem Božović i Dimitrije Petrović.¹⁸ Uz to spomenimo da je Klub imao i svoje dobrotvore i pomažuce članove.

Po višem nalogu, Uprava Narodnog pozorišta, u proleće 1907. godine podnela je ministru prosvete *Pravila o putujućim pozorištima u Kraljevini Srbiji*, čime je trebalo konačno rešiti staleška i egzistencijalna glumačka pitanja.¹⁹

Međutim, organizovanijem rešavanju ovih problema u okvirima strukovnog udruženja prišlo se posle Prvog svetskog rata, 1. juna 1919. godine u Beogradu, osnivanjem Udruženja glumaca Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Ovom prilikom sastavljena su i Pravila udruženja Glumaca Srba, Hrvata i Slovenaca, štampana u Štampariji N. Dimitrijevića. Na samom kraju, pravila je overila privremena uprava: Sava N. Todorović, predsednik, Brana Cvetković, potpredsednik, Raja Pavlović, blagajnik, Dušan J. Burza, sekretar, članovi upravnog odbora: Jovan R. Antonijević, Jakov Osipović, Draga Spasić, Nikola B. Jovanović, Teodora Arsenović i Sveta M. Jovanović, kao i članovi nadzornog odbora: Dimitrije D. Ginić, Miodrag Ristić, Dobrica Milutinović, Zora Todorović i Aleksandar Tucaković. Pravila su potvrđena u Ministarstvu prosvete Kraljevstva SHS pri opštem odeljenju PBr. 11.085, 16. juna 1919. godine i odobrena od ministra prosvete Ljubomira M. Davidovića. Pravila čini jedanaest poglavlja:

"I Ime, sedište i žig (pečat). Član 1. potvrđuje da se u državi Srba, Hrvata i Slovenaca osniva "Udruženje Glumaca", sedište Udruženja je "u onome mestu naše države u kome se nalaze najviše državne vlasti" (član 2.). Žig-pečat Udruženja je ravnostrani trougao u lovorovom vencu; u vrhu venca natpis "Udruženje", a pri dnu: "Glumaca". U trouglu je sfings, a oko trouglova strana natpis: "Srpskih-Hrvatskih-Slovenačkih" (član.3.).

17 "Nova iskra", 23. januar 1906 i beleške Riste Odavića, kutija IV. br 100, Arhiv Srbije, Beograd.

18 Stojković, Borivoje S., *ibid.*, str. 932.

19 Jovanović, dr Zoran T., "Kapetan-Pantelijina posla" *Todora Lj. Popovića*, Teatron br. 113, MPUS, Beograd, 2000, str. 19.

II Cilj Udruženja. Članom 4. definišu se ciljevi: 1) da udruženje štiti interese članova stvaranjem povoljnih uslova za slobodno razvijanje glumačke umetnosti i zblizavanje predstavnika glume, omogućujući trajnu vezu srpsko-hrvatsko-slovenačkih glumaca za potpun sporazum u zajedničkome radu na napretku glumačke umetnosti, potom 2) da članovima omogući usavršavanje struke kojoj su se odali, izdavanjem stručnih listova, časopisa, knjiga, predavanjima, konferencijama i sl; 3) da osnuje fond pomaganja iznemoglih i obolelih i njihovih porodica, te nezaposlenih kojima je potrebna pomoć kao i da izdržava glumačku siročad. Za ovaj fond Upravni Odbor Udruženja propisaće naročita pravila; 4) da svojim članovima bude posrednik pri angažmanima između pozorišnih Uprava i članova, da pomogne regulisanju odnosa između pozorišnih trupa što pravednijoj podeli državne subvencije pozorišnim družinama, što pogodnijem postavljanju upravnika za pozorišne družine i 5) da u javnosti i pred vlastima bude zaštitnik svih glumačkih prava, pribavljajući što veće koncesije članovima, a članskim kartama vrednost legitimacije kako se glumci koji nisu članovi ne bi mogli koristiti pravima i povlasticama članstva.

III Članovi: Član 5. vrši kategorizaciju članstva na redovne, pomoćne, utemeljivače, dobrotvorne i počasne članove. Po članu 6. Redovan član može biti svaki glumac i glumica (drame opere i operete) iz naše države i upravnik pozorišta ako je glumac kao i šaptač. Redovan član podnosi pismenu prijavu u kojoj daje pristanak na pravila Udruženja uz naznaku iz koje je pozorišne družine i od kada je glumac. Za prijem u članstvo potrebne su dve trećine glasova Upravnog Odbora (član 7.) Priljeni član po položenoj upisnici i članarini dobija člansku kartu i stiče pravo da na godišnjoj, glavnoj skupštini bira i bude izabran za člana Upravnog Odbora. (član 8.) Pri upisu redovan član plaća dva dinara, a potom dinar mesečne članarine. Članarina se polaže za šest meseci u napred. U slučaju proslave ili smrti ili kakvog drugog događaja, kada Upravni Odbor učini vanredni izdatak, redovan član dužan je da uplati onoliko koliko iznosi njegov deo za popunu izdatka (član 9.).

Član 10, 11 i 12. govore o isključenju redovnih članova iz Udruženja i to u slučajevima: "ako su osuđeni zemaljskim sudovima za prljava dela", ako ne izvršavaju odluke Udruženja ili se nedolično ponašaju, te prestanu da se bave glumačkim pozivom ili im on postane sporedna delatnost. Za isključenje redovnog člana potrebno je da glasa najmanje dve trećine članova Upravnog Odbora i odluka potom odmah stupa na snagu, a isključeni član ima pravo žalbe glavnoj skupštini. U slučaju da glavna skupština potvrdi isključenje člana, on se ne može ponovo primiti u Udruženje i dužan je da vrati člansku kartu dok mu se uplaćena članarina i upisnina takođe, ne vraćaju. Članom 13. se definiše da "pomažući član može biti svaki prijatelj glumačkog staleža" ali uz pristanak Upravnog Odbora uz plaćanje godišnje članarine od dvadeset dinara. On ima

pravo da prisustvuje glavnoj i godišnjoj skupštini ali nema pravo glasa niti može biti biran za člana Upravnog Odbora. Zato, član utemeljač može biti svaki glumac koji položi sto dinara odjednom ili u pet rata, a uz to plaća i redovnu članarinu (član.14.). Član dobrotvor je onaj koji jednom zauvek položi Udruženju pet stotina dinara (član 15.). Počasni član može biti onaj koji ne samo da ima zasluga za samo Udruženje ili glumačku umetnost uopšte, već njega bira glavna skupština većinom glasova, a na pismeni predlog Upravnog Odbora ili bilo koga člana Udruženja koji se podnosi Upravnom Odboru mesec dana pre održavanja skupštine (član.16.).

IV Uprava: (član 17.- 23.) na glavnoj godišnjoj skupštini zbor većinom bira od redovnih članova Upravni Odbor koji se sastoji od predsednika, potpredsednika, sekretara, blagajnika i sedam odbornika i pet članova Nadzornog Odbora. Svaka pozorišna družina koja broji preko 20 članova obrazuje pododbor od pet članova za održavanje veze sa Upravnim Odborom a manje družine određuju svog poverenika. Upravni Odbor vodi svu brigu o Udruženju kao administrativni i izvršni organ za sve poslove i odgovara moralno i materijalno za sve štete učinjene nesavesnim radom ili neizvršavanjem pravilima utvrđenih propisa. Sednice Odbora se redovno drže svakih 15 dana a po potrebi i češće i njima prisustvuje najmanje dve trećine članova Odbora. Odluke Odbora su punovažne i njima se svi moraju pokoravati. Nadzorni Odbor sam se konstituiše i drži sednice. Dužnost Nadzornog odbora je da se stara i nadzire sav prihod Udruženja da pregleda često blagajnu i ako su interesi Udruženja ugroženi da hitno sazove vanrednu skupštinu i podnosi izveštaj o staranju društvene imovine i overava račune Upravnog Odbora.

V Sredstva Udruženja: (član 24.) Sredstva se stiču od upisnine i uloga redovnih i pomažućih članova, priložima utemeljača, dobrotvora, zaveštanja, potpore, celokupnim prihodom od predstava ili koncerata koje dva puta godišnje priređuju članovi u pozorištu u kome su u sporazumu sa Upravom pozorišta, i to jedan u letnjoj a jedan u zimskoj sezoni, potom prihodi od velike zabave koju Udruženje mora prirediti posle godišnje skupštine u mestu gde je ona održana, potom procentom od prihoda sa predstave u kojoj učestvuje član kao i procenat od učešća u prikazima za bioskopske filmove ili produkcije za gramofone, a veličinu procenta određuje poslovnik, taksom od članova kada gostuju u kakvom privatnom udruženju, prihodima od izdanja Udruženja, listovima, časopisa, knjiga, glumačkih dopisnih karata i ostalih izdanja. Ova sredstva upotrebljavaju se za administrativne troškove Odbora a ostalo se unosi u fond Udruženja.

VI. Imanje Udruženja: (član 25-29.) Imanjem Udruženja rukuje Upravni Odbor a kontroliše Nadzorni Odbor. U Blagajni Udruženja nalaziće se najnužnija suma koja ne sme biti veća od jedne hiljade dinara a ostali kapital daje

se na čuvanje i priplod Upravi Fondova. Svaki izdatak mora biti overen potpisom Predsednika i Blagajnika Upravnog Odbora i overen potpisom Predsednika Nadzornog Odbora. O većim izdacima rešava se na glavnoj skupštini. Godišnji bilans pregleda i overava ceo Nadzorni Odbor i podnosi izveštaj skupštini.

VII Odnos Udrženja prema Pozorišnim Upravama: (član 30-32.) Udruženje je u neposrednoj vezi sa svim pozorištima na teritoriji naše države, radi stvaranja pogodnih uslova za članove aranžmana sa Upravama pozorišta i dopuna u predstavljačkom osoblju. Za sporove oko povrede ugovora između pozorišta i članova Upravni Odbor rešava rasprave legalnim putem. Pozorišne uprave angažuju članove Udruženja u sporazumu sa Upravnim Odborom Udruženja koje prima na sebe moralnu i materijalnu odgovornost prema Poslovniku Udruženja a u saglasnosti sa odredbama Zakona i Uredbe o Narodnom Pozorištu. Aranžmani se vrše pismeno i potpisuju ih upravnik pozorišta, angažovani član i predsednik Upravnog Odbora Udruženja. U slučaju nesporazuma odlučuje Ministar Prosvete.

VIII Skupštine: (član 33-44.) Skupštine su redovne, vanredne i glavna ili godišnja. Redovne su lokalne i o njima se podnosi izveštaj Upravnom Odboru. Vanrednu skupštinu saziva Upravni ili Nadzorni Odbor. Vanredna skupština donosi odluke samo o pitanjima zbog kojih je sazvana i koje je stavila na dnevni red. Glavna ili godišnja skupština sastaje se svake godine u vremenu pozorišnog odmora a na poziv Upravnog Odbora koji je objavljen preko dnevnih listova i četrdeset dana pre održavanja sa utvrđenim dnevnim redom koji čini: izbor Predsednika, Delovođe, tri brojača glasova i tri potpisnika zapisnika; Izveštaj Upravnog Odbora o radu; Polaganje računa Upravnog Odbora o upotrebi kapitala na korisne ciljeve; Izveštaj Nadzornog Odbora; Davanje razrešnica Upravnom i Nadzornom Odboru; Predlozi Upravnog Odbora i pojedinih članova; Izbor članova Upravnog i Nadzornog Odbora i suda časti; Biranje u ova tela tajnim glasanjem. Pravo glasa ima svaki član koji ne duguje članarinu, a prihvataju se i pismeni predlozi i to mesec dana pre skupštine, a usmeni takođe ako su potpomognuti od deset redovnih članova na samoj skupštini. Sve to rešava se apsolutnom većinom ne manjom od polovine broja prisutnih i svi predmeti imaju punu važnost. O svemu se vodi zapisnik.

IX Sud časti: (član 38-43.) Da bi se svi javni sporovi članova rešavali mirnim putem ustanovljen je "Sud Časti Udruženja Glumaca" čijem se pozivu preko Upravnog Odbora mora odazvati svaki član. Sud se bira svake godine i čine ga tri člana od kojih jedan mora biti pravnik i tri zamenika. Oni sami biraju svog predsednika. Tuženi i tužilac određuju za sudije od svoje strane po jednog člana iz Udruženja. Tužilac podnosi tužbu Predsedniku Upravnog Odbora i u

njoj imenuje svog sudiju te izjavljuje da pristaje na odluku suda i da neće posle nje tužiti tuženoga redovnim građanskim sudovima. Predsednik Upravnog Odbora izveštava optuženog i traži da i on naznači svoga sudiju. Predsednik poziva sud časti i obe sporne strane da se u roku od deset dana sastanu. Sud časti pristupa suđenju ako sebe oglasi nadležnim za spor, pa porotski i neograničeno ceni verodostojnost optužbe i odbrane. Sekretar Udruženja vodi zapisnik i daje presudu obema spornim stranama. Presuda se mora odmah izvršiti. U postupak se uzimaju sve uvrede, klevete između članova i Uprava pozorišnih, između članova i privatnih lica koja nisu osuđivana za prljava dela. Presude Suda su: tuženi je kriv za uvredu pa ga oglašuje za nasrtljivca, ako je tužilac oklevetan, tuženi se označuje za klevetnika, ako je tuženi bio izazvan neumesnim ponašanjem tužioca obojici, sud prebija uvredu za uvredu, ako je tuženi bio naveden lažnim ili pogrešnim obaveštenjima sud daje zadovoljenja oglašujući da je bio nepravedno napadnut i da je jedna ili druga strana svojim nepristojnim ponašanjem učinila toliko štetnih postupaka po Udruženje, da sud nalazi za potrebno da oglasi jednu ili drugu stranu ili obe strane za nečasne članove i isključuje ih iz Udruženja. Presudu koja povlači isključenje člana iz Udruženja, Upravni Odbor dužan je da objavi preko društvenog lista i dnevnih listova.

X Društvena izdanja: (član 44. i 45.) Udruženje ima svoj stručni list pod uredništvom Upravnog Odbora a na njega se mora pretplatiti svaki član. Za naročita izdanja časopisa, knjiga, dopisnica itd. potrebna je odluka Upravnog Odbora.

XI Zaključak: (član 46-50.) Radi upravljanja unutrašnjim poslovima Udruženje propisuje Poslovnik kao dopunu onim članovima ovih pravila koji se odnose na rad Upravnog i Nadzornog Odbora, pododbor i poverenika. Poslovnik će odrediti i način potpore i uslove u kojima će se ona davati u redovnim i vanrednim prilikama članovima Udruženja i njihovim porodicama. Ova pravila se mogu menjati samo po pristanku dve trećine prisutnih svih članova na glavnoj skupštini po predlogu Upravnog Odbora ili najmanje 20 redovnih članova. Udruženje Glumaca može prestati samo onda kada na to pristanu tri četvrtine od sviju redovnih članova i u tom će se slučaju postupiti po članu 29. ovih pravila. Ova Pravila propisana u saobraznosti sa zakonom i Uredbom o Narodnom pozorištu, podešavaće se i docnije prema namenama. Pravila stupaju u život od dana kad ih potpiše Gospodin Ministar Prosvete. Beograd, 1. juna 1919°.

Prva skupština udruženja kojoj je prisustvovalo trideset delegata iz Zagreba, održana je 10, 11 i 12. avgusta 1919. godine u Beogradu, a predsedavao je Pera Dobrinović, izabrana je i prva centralna uprava koju su činili: Sava Todorović, predsednik, Brana Cvetković, potpredsednik, Jovan Antonijević,

sekretar, Raja Pavlović, blagajnik. Druga skupština udruženja održana je 6-8. jula 1920. godine u Zagrebu²⁰, treća od 5-7. jula 1921. godine u Ljubljani²¹, četvrta od 3-5. jula 1922. godine u Beogradu²², peta od 5-7. jula 1923. godine u Splitu²³ a šesta 17. i 18. jula 1924. godine u Beogradu²⁴. U sezoni 1924/25. godine na mesto predsednika Save Todorovića, koji se povukao, dolazi Dragoljub Gošić.

Da je prema propisanim Pravilima iz 1919. na osnovu člana 44. i 45. pokušano sa posebnim izdanjima svedoči danas raritetna i nezaobilazna knjiga Milutina Čekića *Pozorište* iz 1925. godine kao izdanje Mesnog odbora Udruženja Glumaca Srba, Hrvata i Slovenaca u Beogradu. Razloge zbog kojih se u ovom slučaju angažuje udruženje nalazimo na kraju knjige, u "Završnoj reči", napisanoj 1. juna 1925. godine iz pera Vitomira Bogića, predsednika mesnog odbora Udruženja glumaca Srba, Hrvata i Slovenaca.²⁵ Ubeden u korisnost poduhvata, Bogić – osim zahvalnosti autoru što je prihod od knjige ustupio udruženju u korist podizanja Glumačkog Doma – izražava i lično zadovoljstvo "što smo zadobili saradnju baš g. Čekića,²⁶ koji je vezan za naše pozorište i za naše glumce mnogim lepim i trajnim uspomnama. Zato, preporučujući svima mesnim glumačkim organizacijama rasturanje dela "Pozorište", koje će poslužiti, nema sumnje kao vrlo spretna ručna knjiga za uvođenje u studije scenske umetnosti, mi im skrećemo osobitu pažnju na fakat, da će se, kultivisanjem što šireg kruga pozorišnih ljudi, naša scenska umetnost podići na visok stupanj, koji bi potpuno odgovarao opšte kulturnim potrebama našeg društva. A ukoliko bude pozorišna umetnost postajala popularnija i vođena od stručnih ljudi, u toliko bolje za nas glumce".²⁷ Težeći ovim načelima, udruženje je

20 Upravu čine: Brana Cvetković, predsednik, Ljubomir Stanojević, potpredsednik, Ljubiša Jovanović, sekretar, Aleksandar Tucaković, blagajnik.

21 Za predsednika je ponovo izabran Brana Cvetković, za potpredsednika Jovo Cvijanović, A. Drenovac i S. Bojničić, za sekretara, V. Stefanović a za blagajnika A. Tucaković.

22 Za predsednika je izabran Mihajlo Era Marković, za potpredsednika Dragoljub Gošić, za blagajnika A. Tucaković.

23 Za predsednika je izabran Sava Todorović, za potpredsednika Dragoljub Gošić, za blagajnika Tucaković.

24 Izabrana je ista centralna uprava.

25 Čekić, Milutin, "Pozorište", Mesni odbor Udruženja glumaca SHS, Beograd, 1925, str. 245-246. Vitomir Bogić u "Završnoj reči", pre svega naglašava: "da cilj Glumačkog Udruženja nije samo uzajamna materijalna pomoć, već i usavršavanje i napredak glumačkog staleža i naše pozorišne kulture uopšte. Jedan od glavnih zadataka naše organizacije jeste: da se pozorišni ljudi upoznaju što je moguće neposrednije sa komplikovanim problemima savremene scene, i da se razvija u širim krugovima kult prema pozorišnoj umetnosti. Da li smo za postignuće toga cilja mogli naći pogodnijeg puta, nego li što je publikovanje radova g. Čekića, čije iscrpno poznavanje pozorišnih problema i vlastito iskustvo sa našom scenom daju dovoljno garantija, da će ovaj plemeniti trud uroditi i dobrim plodom?"

26 Milutin Čekić sledeće 1926. godine značajnu publikaciju *Pozorišno pitanje* u kojem analizuje 1. U čemu je pozorišni problem; 2. Stanje u državnim i državno povlašćenim pozorištima; 3. Jedan projekat pozorišnog zakona; štampa u Novom Sadu i deset procenata od čistog prihoda od publikacije ustupa u korist novosadskog Društva za Srpsko Narodno pozorište.

27 Bogić, Vitomir, *ibid.*, str.246.

štampalo i delo Ranka Mladenovića *Naš prvi pozorišni čerigar Joakim Vujić*, u Beogradu 1935. godine.

Težnje glumaca za savremenim pozorišnim zakonodavstvom između dva rata, nastavljene su 1929. godine. Na stručnom kongresu pokrenuta su pitanja opšteg penzionog fonda i donošenja pozorišnog zakona. Prema odluci kongresa izrađen je i projekat zakona i podnesen nadležnima na odobrenje "a na jednom mestu se kaže da je rad oko zakona vrlo težak, jer smo na svakom koraku imali i imamo bezbroj neprijatelja".²⁸

Centralna uprava u istom sastavu radi više od jedne decenije, od 1929. godine do 1940. godine, predsednik je Boža Nikolić, a generalni sekretar Dušan Radenković, prvaci Narodnog pozorišta u Beogradu. U vreme ove uprave pravila iz 1919. godine, pretrpela su neznatna prilagođavanja osnivanjem Kraljevine Jugoslavije kao na primer u žig udruženja unet je natpis: Udruženje glumaca Kraljevine Jugoslavije (Udruženje gledaliških igralcev Kraljevine Jugoslavije) i drugo.²⁹ Potom, ustanovljeni su: penzioni fond nerazvrstanih članova narodnih i putujućih pozorišta; potporni fond za nevoljne, nezaposlene članove udruženja; bolesnički fond za obolele glumce beogradskog Narodnog pozorišta, Zadruga glumaca za štednju i kredit; povlašćena jugoslovenska umetnička agencija Udruženja glumaca za regulisanje umetničkih poslovanja i koncertnog života u zemlji; Artistička agencija; berza rada;³⁰ nastavljena izdavačka delatnost lista "Glumačka reč", a potom revije "Mi i Vi", osnovano je Pozorište udruženja glumaca u Beogradu, itd.

Na vanrednoj skupštini u Beogradu 1940. godine, uprava sa Nikolićem i Radenkovićem je smenjena. Ovoj upravi zameralo se da prima honorare za svoje upravne funkcije, potom bila je saglasna sa projektom novog pozorišnog zakona koji ne reguliše ni materijalna, ni duštvna a ni umetnička pitanja glumaca. Takođe, favorizovala je pojedine glumce i uprave podružnica pojedinih pozorišta. Sastav nove centralne uprave sa predsednikom Milošem Paunkovićem, generalnim sekretarom Svetolikom Nikačevićem, predsednikom nadzornog odbora Božidarom Drnićem, Drugi svetski rat zaustavlja u daljem delovanju. "Bitna je izmena od dolaska nove uprave što su se finansijski

28 Vasilija Kolaković: *Projekat Uredbe o pozorištima i Udruženje glumaca*. Zbornik 1, MPUS, 1962. str. 288.

29 Ova pravila je Ministarstvo unutrašnjih poslova odobrilo 24. jula 1935. godine.

30 U Beogradu je 1935. godine izašla brošura, kako na koricama piše: *Pod najvišom zaštitom Nj. V. Kralja Petra II Udruženje glumaca Kraljevine Jugoslavije: Zbornik pravila u svima ustanovama Udr. Glumaca*. U Zborniku se osim Pravila Udruženja Glumaca iz 1934, nalaze i Pravila Umetničke berze rada (Ekspoziture Javne berze rada), 1933, Pravilnik o Potpornom fondu Udruženja Glumaca, 1933, Pravilnik Povlašćene Jugoslovenske umetničke Agencije Udruženja Glumaca, 1931, Uredba o Centralnom penzionom fondu predstavljачkog osoblja i specijalnom pomoćnom fondu ostalog nepredstavljачkog osoblja pozorišta Kraljevine Jugoslavije, 1934, Pravilnik Centralnog penzionog fonda predstavljачkog osoblja pozorišta Kraljevine Jugoslavije, 1935, Pravilnik o načinu naplate taksa u korist Centralnog penzionog fonda, 1934. Zbornik navedenih pravila biće detaljno obrađen.

razgraničila i postala autonomna u finansijskom poslovanju udruženja u Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji".³¹

Ipak, istrajalo se u naporima da se projekat uredbe o pozorištima izradi pri udruženju i to 1940. godine ali, ona nije stupila na snagu zbog početka Drugog svetskog rata.³²

Ovaj prilog ima za cilj da podseti na vremena u kojima se konstruktivno i operativno reagovalo. Očigledno, nastupa doba kada prošlost neće biti aktuelna, novim tendencijama i oblicima organizovanja u Evropi i svetu kojem smo – ne samo geografski, već i kulturološki – odavno pripadali. Ali kratak vremeplov može pomoći stručnjacima da na temeljima pozorišne tradicije omoguću i regulišu rad generacijama tek stasalih umetnika.

Dragana Čolić Biljanovski

ON THE FIFTIETH ANNIVERSARY OF THE PLAYWRIGHT'S UNION OF SERBIA

Summary

If today, at the close of the twentieth century, we should decide to sail into the dramatic past of our theatre, albeit from the point of view of the norms and regulations defining the legal status of dramatic arts and artists, we should come up with an unusual and (in the spirit of the times we are living in) very inspiring and instructive history of the Serbian theatre. Within that history a special study would provide material for a separate chapter on the legal regulations and rules defining the work of our Acting schools and artist's associations (unions).

National theatres in former Yugoslavia were founded and organized following the model of European theatres, especially the Vienna Burgtheatre (1776). This form of theatre, and the arts-legislation that went with it, remained for a long time dominant. Every theatre – especially relevant being the Serbian National Theatre in Novi Sad (1861) and the Royal National Theatre in Belgrade (1868) – took up one of the segments of the traditional European model in which nothing was left to chance. Rules and regulations of this model represent the corner-stone on which the history, theory, and modes and legal organization of our artists' associations rest.

The first steps taken in this direction was the founding of the professional Actors' Association of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. This took place in Belgrade, after the First World War, on June 1, 1919. On this occasion rules of the Actors' Association were set up under eleven headings, and they are presented in this work in great detail.

Today the past is being superseded by new forms of arts-management and organization practiced in Europe, and the world we have always belonged to, both geographically and culturally. This brief excursion into the modes of professional association undertaken in the past is a reminder of the time when our reactions were constructive and operative.

31 Stojković, Borivoje S., *ibid.*, str. 932.

32 Istorijski arhiv Beograda: Dokumentacija Udruženja glumaca, F. 2512.